

MARAGALL I LA BEN PLANTADA

En ocasió de la mort de Joan Maragall, esdevinguda el 20 de desembre de l'any 1911, Eugeni d'Ors — que aleshores s'anomenava Xènius — escriví un díctic admirable :

«Jo d'aquest mort no sabia parlar-ne
sinó després d'un silenci molt pur».

El mot *silenci* no té en aquests versos un sentit vague i més o menys espiritualista a l'estil del mateix Maragall. En la intenció de Xènius tenia una significació molt concreta : es tractava d'un autèntic vot de silenci, perquè el Glossador hauria hagut de fer un retret al seu Mestre i Padri. Vint-i-cinc anys més tard Ors trencà el *silenci* i aclarí el misteri en el pròleg que escriví per al tercer volum de l'*Epistolari* de l'«Edició dels Fills de Joan Maragall», intítulat *Signe de Joan Maragall en la història de la cultura*.¹ En aquest pròleg ens explica que la nit de la mort de Maragall, mentre vetllava el poeta de cos present, descobrí en una llibreria íntima de la casa, com mig amagada, l'obra de Spinoza. Aquest és el gran retret que de moment va voler silenciar. Instantàniament, després d'aquesta descoberta, tota l'obra de Maragall s'apareix a Ors com dominada pel pensament del jueu d'Amsterdam, marcada pel signe de Pan i com d'una faisó quasi diabòlica. Moltes de les actituds literàries i ideològiques de Maragall, com és ara l'exaltació de la castedat de l'instint, la divinització

1. Aquest volum d'*Epistolari* fou publicat a Barcelona l'any 1936. Ha estat reproduït a les pàgines 1253-1261 de l'Apèndix del vol. I de les *Obres completes* de la «Biblioteca Perenne» de l'Editorial Selecta (Barcelona 1960), que conté l'obra catalana de Joan Maragall. El segon volum, que conté la castellana, porta data de 1961. Fem les citacions per aquesta edició amb indicació del volum i de la pàgina.

de la natura, l'abandonament espiritual, la tendència al panteisme, tenien ja una explicació per a Ors: Spinoza. I no cal dir que totes aquestes actituds eren ben contràries a la doctrina del Noucentisme que des de feia alguns anys Xènius predicava a Catalunya.

Però més encara que la simple oposició ideològica, les paraules del pròleg d'Ors traeixen el desencís d'adonar-se que, no solament ell i Maragall no havien estat d'acord en vida d'aquest darrer, sinó que d'una manera irremeiable ja no podien estar-hi. Les divergències entre ambdós s'havien palesat des d'un bell començament, i així ho recorda Ors en l'esmentat pròleg:

«Cada un dels dolços versos de Maragall m'havia ferit; cada una de les meves ultranceres definicions feia botar Maragall de la cadira».²

Xènius arribà a fer ballar el cap a Maragall. En una carta a Josep Píjoan del 25 de novembre de 1905 Maragall es queixa al seu amic del to d'una glossa de Xènius.³ I un any més tard, el 19 de desembre de 1906, escriu tot alarmat al mateix Píjoan:

«Llegeix «La Veu»? Em temo que l'Ors acabarà escrivint en francès».⁴

D'altra banda, Maragall no li estalvià cap veritat a Xènius. En una lletra que li adreçà el 28 de juny de l'any 1909 li deia:

«... perquè vostè — sense paradoxa — és més romàntic que jo».⁵

I en una altra, datada del 5 d'abril de l'any següent — aquestes dues són les úniques cartes que s'han conservat de l'epistolari Maragall-Xènius — Maragall defensa ardidament la supremacia del pensament poètic enfront de l'especulatiu (el «pensament pensat» — que diu Maragall):

«Deu ésser que la poesia ens ve de quelcom definitiu, i el pensament pensat és cosa contínuament condicionada: no ve de tan lluny, no».⁶

Maragall, pel seu costat, insisteix en aquestes divergències en el pròleg al segon volum del *Glossari* — que no arribà a publicar-se i que ens ha pervingut només en una traducció castellana:

2. I, 1255-1256.

3. *Id.*, 1043.

4. *Id.*, 1048.

5. *Id.*, 969.

6. *Id.*, 970.

«Ahora bien, en lo que toca al contingente de esta obra y a la posición de este espíritu, ¿qué puedo decir?... En verdad que en ella encuentro contradichos muchos artículos de mi fe».⁷

Però immediatament afegeix :

«Pero esto, ¿qué importa? Unos vamos por el sentimiento a la idea, otros van por la idea al sentimiento; si en el camino nos encontramos, ¿hemos de reñir? ¿No veis que andamos y venimos haciendo camino por lo mismo? ¿No habéis echado de ver que el intelectualismo de Xènius es un intelectualismo que pudierais llamar sentimental en el fondo?, ¿que en su razón a menudo palpita una emoción, y que aun su dandismo se commueve alguna vez? ¿Y por ventura nuestro sentimiento no es intelectual en más de una ocasión, y nuestra emoción no se vuelve a cada punto conceptuosa, y nuestro enternecimiento no adquiere en sus mejores momentos una cierta elegancia?... Mas, ¿para qué tantas palabras? Al fin de todas nuestras disputas, la sola cosa que de ellas queda es aquel momento de luz que ha sido dado a cada qual para decir una palabra llena : el camino por donde ha venido es lo de menos : lo mismo brilla».⁸

I és que, malgrat aquestes divergències, tots dos, Maragall i Xènius, es feien sovint la illusió que estaven més d'acord que no podia semblar. Sobretot, aquesta illusió, se la feia Ors a causa del gran prestigi personal i literari del poeta. Però aquest també, pel seu afany d'estar obert a totes les novetats i mantenir el seu esperit àgil i jove. En la primera carta, de l'any 1909, Maragall li deia :

«Amb tot, vostè ja ha començat a entendre'm, oi?... i jo també crec que un dia vostè i jo ens trobarem "a dalt del cim ben abraçats" com els artistes de Schiller».⁹

Maragall — que fou padrí de noces de Xènius — sovint prenia un aire paternal en parlar d'ell. Així, quan Xènius llançà la idea de la constitució de la «Galeria Cívica de Catalanes Formoses», Maragall li contestà amb un article al «Diario de Barcelona», *Galería de catalanas hermosas*, el to del qual no podia ésser més afalagador :

«Eugenio d'Ors es un joven y siente como un joven; pero piensa a veces como un viejo y habla como un niño... Así, en la bella fantasía de esta "Galería de Catalanas Hermosas», ha desplegado una riqueza de tonos, un entusiasmo de joven, un sabio argumentar, un lenguaje de niño encantado, que la han hecho de una comunicación irresistible».¹⁰

7. *Id.*, 836.

8. *Id.*, id.

9. *Id.*, 969.

10. II, 732-733.

Després de la descoberta d'aquella nit, però, aquesta illusió es trenca i tot pren un aire irremeiable: tal com Ors sospitava, Maragall és un pànida, un romàntic exacerbant, un afectat per la «crisi de fi de segle», és a dir, un representant de tot allò que venia a combatre i a redimir el Noucentisme.

Però, per llei de l'amor, Maragall havia d'ésser, per dret, el primer redimit. Per casualitat, la mateixa nit que Ors vetllava la despulla mortal del poeta i que descobrí a la llibreria l'obra de Spinoza, li foren dutes, per a la revisió final, les proves de *La Ben Plantada* — que va aparèixer molt poc després de mort Maragall. Així, en el pensament d'Ors s'obrà simbòlicament la redempció, i justament a la manera maragalliana: si en l'obra del poeta l'exquisida Nausica redimeix i salva Ulisses, i la «noia pura» redimeix el Comte Arnau, ara una noia molt tranquil·la i serena — bé que intel·lectualitzada —, Teresa la Ben Plantada, venia a redimir Maragall de totes aquelles turbulències la mateixa nit de la seva mort:

«... per portar a la teva redempció, com tu a la del Comte, la veu d'una noia. Aquella noia que vingué al món vora ta despulla, entre bolquers de proves d'impremta; i que avui, un quart de segle transcorregut, porta encara als ulls clars, que es diuen presidits per la Musa intel·lectual de l'Astronomia, una guspira d'aquell foc místic que cremava en els ciris de la teva capella ardent».¹¹

La Ben Plantada venia a combatre el romanticisme, sobretot algunes de les formes amb què s'havia disfressat en el nostre país: el pairalisme (no pas com a sentit de la tradició, sinó com a manifestació de ruralisme), la intemperància, el sentimentalisme, la gesticulació, el xivarri:

«... aquelles abominables forces de descomposició, que per mal nom anomenen romanticisme, i que, com ones furients de revoltada marina, us arrabassaren de la roca viva de l'etern, per a donar-vos al pontus dels accidents i de les passions i de les anècdotes vils i de les fatalitats enemigues».¹²

Teresa apareix de sobte un estiu, en un poble devora el Mediterrani:

«... ha florit, més alta que les altres, en aquests dies de calda i d'or, dins un humil·líssim lloc d'estiueig, tot petit, i tot blanc, blanc, vora l'amplitud i la blavor del Mediterrani».¹³

11. I, 1261.

12. EUGENI D'ORS, *La Ben Plantada*, «Biblioteca Selecta» (Barcelona 1946), pàgs. 152-153.

13. *Id.*, 20.

i cristallitza en la seva vida, en la seva fidelitat als costums familiars, en la seva manera de parlar, en l'elegància del gest i del vestir, una norma de conducta clara i de bon gust. I esdevé així el símbol o representació de la dona catalana i mediterrània.

Des que Teresa fa la seva aparició, la seva presència, d'una manera natural i espontània, exerceix una eficàcia, una «puixança», damunt el seu petit món immediat — la casa, les germanes, les amigues, la colònia del poble d'estiu, etc. —, que després el Glossador s'encarrega d'enlairar a tot el domini de la Història, del Pensament i de l'Art. Per això, al final del llibre, Xènius pot exposar un programa ètico-cultural: Classicisme que s'oposa a Romanticisme, ideal a natura, harmonia a mal gust, ritme a turbulència, l'obra ben feta a la improvisació, la ironia als apassionaments, l'elegància al desordre, i dictar la norma suprema de conducta que se'n desprèn:

«Aconsellaren els romàntics darrers: fes la teva pròpia vida com un poema. La Ben Plantada aconsella més tost: fes la teva pròpia vida com l'elegant demostració d'un teorema matemàtic».¹⁴

De fet, però, el que més ens interessa de tot això és de veure com el món on viu la Ben Plantada adquireix un sentit i s'ordena a partir de la seva presència; com un episodi més o menys sentimental dóna lloc a una visió nova de l'univers i de la història. Més enllà del gest olímpic d'Ors i del to sibil·lí del llibre, la motivació no pot ésser més romàntica: una altra vegada en la història de la literatura una noia esdevé centre del món. Maragall ja li ho havia advertit: «... perquè vostè — sense paradoxa — és més romàntic que jo».¹⁵

A l'abril de l'any 1906 Xènius publicà una sèrie de glosses — que són una de les gènesis de *La Ben Plantada* — entorn de constituir una «Galeria Cívica de Catalanes Formoses».¹⁶ En justificà la necessitat amb raons de cinc classes, que podríem resumir de la manera següent: 1) «raons metafísiques»: la «Galeria Cívica de Catalanes Formoses» oferiria un nou camí d'immortalitat: s'hi entraria per mitjà de la bellesa; 2) «raons socials»: en fomentar la vida de saló i de conversa, faria pujar el nivell del tracte social a Catalunya, que és molt rudimentari i es redueix a la tertúlia de cafè dels homes i al xafardeig en les dones; 3) «raons artístiques»: crearia unes formes de bellesa que es perpetuarien en la història de l'art; 4) «raons patriòtiques»: la seva presència faria impossible, per part nostra,

14. *Id.*, 158.

15. Vegeu nota 5.

16. EUGENI D'ORS, *Obra catalana completa: Glossari. 1906-1910*, «Biblioteca Excelsa» (Barcelona 1950), pàgs. 96-103 i 104-107.

qualsevol iniquitat o qualsevol covardia, i si mai la nostra ciutat i el nostre poble fossin atacats per uns enemics, elles, «amb el seu esguard noble i screníssim», enardirien el nostre sentiment patriòtic; i 5) «raons glorioses»: aquesta institució fóra un motiu d'orgull davant els altres pobles.

Pel juny del mateix any Ors reprengué el tema amb dues glosses més,¹⁷ en la segona de les quals agraïa a Maragall d'haver acollit la idea:

«Perquè En Maragall — tots ho sabeu — ha emparat la idea... — Quan ell, el nostre essencial "Mestre en Gai Saber", empara una idea, és segur que ella s'ha d'obrir camí d'aprovació i entusiasme en el cor i en la voluntat dels barcelonins. — Ja és cosa sabuda entre nosaltres: sempre que uns quants s'ajunten per donar carn de realitat a un propòsit — i Déu sap si se n'ajunten cada dia de catalans per donar carn de realitat a propòsits! ... — es procuren o bé provenen de procurar-se aquest mot d'encoratjament: "Comptem amb En Maragall".»¹⁸

Efectivament, el dia 24 d'abril Maragall publicà un article al «Diario de Barcelona», intítulat *Galería de catalanas hermosas*¹⁹ — que ja hem esmentat abans —, contestant engrescat a la «bella fantasia» d'Ors i declarant que «fóra pecat civil no realitzar-ho».

«... Así como la ciudad de Barcelona va formando en su Casa una galería de retratos que perpetúan, con la imagen, la memoria viva de los catalanes grandes en la Historia, para gloria de ellos y estímulo de grandeza de la raza, forme como paralela otra galería de catalanas hermosas para perpetuidad y estímulo de belleza; porque grandeza en el hombre y belleza en la mujer se presienten tan juntas, en el fondo del ser humano, que en el conjunto de un pueblo muy bien podrían venir a ser lo mismo». ²⁰

Però amb molt de sentit comú Maragall proposa que aquesta «Galeria» no es constitueixi amb retrats de catalanes vivents, perquè podria donar origen a mesquineses que produirien un efecte contrari al desitjat pel Glossador:

«¿Qué damas o qué no damas se lanzarían a poner en público certamen su belleza? ¿Y cuántas y cuáles no juzgarían más glorioso el recato? Y entre las que acudieran, ¿a qué altura se movería la pasión de la lucha? ¿Por encima o por debajo del nivel normal de su moralidad? ¿Y a qué altura la idealidad del pintor y su sinceridad artística ante el natural? ¿Qué clase de maquinaciones moverían el ánimo de los jueces? ¿Y qué clase de aureola en torno de la frente vencedora, y qué especie

17. *Id.*, 159-163.

18. *Id.*, 162.

19. II, 732-734.

20. *Id.*, 732.

de hiel en la boca de las vencidas? ¡Oh cuántas sonrisas in-beatas, cuántos éxtasis extra-artísticos, cuánta necia vanidad soliviantada prevemos; cuánta baja pasión removida! Y entre todo ello, ¿quién puede decir qué saldría ganando y lo que saldría perdiendo el alma catalana, y si el fomento de nuestra cultura social quedaría ahogado por el fomento también de ingénitas mezquindades individuales? Ciertamente que de pronto la visión aparece con un cierto prestigio de helenismo; pero, bien mirado, este helenismo resulta un poco aristofánico». ²¹

I així, per evitar que la proposta degeneri en el que són avui els concursos de bellesa, Maragall proposa que el certamen es faci entre retrats que tinguin, com a mínim, cinquanta anys, perquè «la hermosura fue, la belleza queda» — diu. I :

«He aquí que todo se serena. El nieto ya no tiene escrúpulo, sino gloria, en ofrecer a la ciudad aquella que fue hermosura de veinte años de su abuela, aquella hermosura que brillaba viva cuando todos estábamos aún por nacer, y sobre la que el tiempo y la muerte han corrido el mágico velo de una idealidad redentora de toda baja pasión y abillantadora de la íntima belleza. He aquí que los jueces ya no sonríen torpemente, sino que miran con veneración y juzgan de la hermosura como de cosa que ya la eternidad posee... He aquí que la mujer catalana se siente ennoblecida sin vanidad y sin lucha, en el pasado; y al pensar cada una que de ella, de su imagen, puede provenir una glorificación futura, es bien cierto que, cuando ponga su figura delante del pintor, habrá en su ademán y en su semblante un reflejo de eternidad que purificará toda su hermosura». ²²

A part d'exposar la idea amb més sentit comú, Maragall s'adona del valor de representació i de símbol de la personalitat catalana que pot tenir aquesta galeria de retrats. La idea que ell se'n fa es troba potser més a la vora de la concepció de *La Ben Plantada* que no la que primitivament se'n féu Ors. Si el projecte de la «Galeria Cívica de Catalanes Formoses» constitueix una de les gènesis de *La Ben Plantada*, Maragall, d'alguna manera, amb les seves precisions, ajudà a aclarir-lo i col·laborà en l'elaboració.

Acabem de trobar, doncs, un aspecte en què el pensament de Joan Maragall i d'Ors s'avé perfectament. Però hi ha quelcom més encara: una concepció, no direm idèntica, però sí molt semblant a la de *La Ben Plantada*, la trobem en un text de Maragall. És tracta del «Preliminar» que posà a la traducció castellana dels *Elogis*. ²³ En aquest «Preliminar» una colla d'amics, el pintor, el poeta, l'escultor, el músic, l'arquitecte, expliquen llurs amors. La història d'amor de l'arquitecte — que cal iden-

21. *Id.*, 733.

22. *Id.*, id.

23. *Id.*, 35-42.

tificar amb Antoni Gaudí²⁴ — té dues parts, la primera de les quals és una traducció d'un relat que Maragall publicà en català l'any 1904 amb el títol *Una calaverada*.²⁵ En aquesta primera part ens conta només l'episodi sentimental. A la segona, però, ens explica com el record d'aquest amor esdevé centre, no solament de la vida, sinó també de l'obra de creació d'aquest home :

«Lanzaré los arcos y las bóvedas en actitud de cobijarla, y cada portal como si ella hubiera de entrar, y en cada ventana la verá asomada, y quieta dentro de cada estancia, y dormida en la más recóndita... El templo será levantado pensando en su oración de rodillas, y los jardines planeados en la vagancia de sus pasos, y la glorieta para dar paz deleitosa a su reposo y a sus ensueños. Y así habrá pronto toda una ciudad que vivirá sin saberlo bajo el hechizo de aquella mujer amada. Y los fieles postrados bajo las sagradas bóvedas, y los ricos en el goce de su lujo, y los pobres al abrigo de un techo humilde, vivirán en la gracia de aquella mujer espiritualmente tan fecunda por obra de un tal amor...».²⁶

Una concepció, per tant, molt semblant a la de *La Ben Plantada* — bé que menys ambiciosa i amb menys projecció ètico-cultural.

¿Seria molt arriscat de suposar que aquest text ajudà Ors a la concepció de *La Ben Plantada*? Que el coneixia, és indiscutible, perquè fou justament ell qui encarregà a Maragall la traducció castellana dels *Elogis* per a la «Biblioteca Filosòfica» que dirigia. Maragall n'acusa la comanda en una carta del 28 de juny de l'any 1909.²⁷

La resolució plàstica de la narració de Maragall s'explica fàcilment pel fet de tractar-se d'un arquitecte. Però precisament la qualitat plàstica del text maragallià podia entusiasmar Ors, home enamorat de les formes — enamorat de l'arquitectura —, en qui tot, sistemàticament, es resol en visió plàstica. ¿I què és *La Ben Plantada*, sinó una estructuració, una «arquitecturització», del món i de la història sota el mòdul de Teresa, una petita cosmologia feta a la mida d'una noia?

No ens atreviríem pas a assegurar d'una manera absoluta que el text del «Preliminar» sigui la gènesi — i ni tan solament una de les gènesis — de *La Ben Plantada*. Però la cosa de què sí que estem segurs és que si Maragall i Ors en res podien coincidir era en una visió representativa de la dona catalana tal com apareix en *La Ben Plantada*. Bastaria per a pro-

24. Vegeu MAURICI SERRAHIMA, *D'on va sortir l'«Haidé» de Maragall*, BSCHEH, II (1953), 37.

25. I, 705-708.

26. II, 39-40.

27. I, 969.

var-ho l'entusiasme del poeta davant el projecte de la «Galeria Cívica de Catalanes Formoses». El pensament de Maragall, bé que menys sistemàtic, és prou ric, complex i matisat perquè en algun dels seus aspectes coincidís amb el d'Ors, molt més encarcarat i més d'una peça. Malgrat que sembla haver-hi una certa reconeixença a Maragall quan diu que la Ben Plantada

«... porta encara als ulls clars... una guspira d'aquell foc místic que cremava en els ciris de la teva capella ardent»,²⁸

Ors, en el pròleg que esmentàvem al començament d'aquest article, s'obstina a oposar el missatge que duu *La Ben Plantada* a tota l'obra i a tot el pensament de Maragall. Els escarafalls d'aquest pròleg són excessius. De segur que s'haurien posat d'acord una altra vegada («Amb tot, vostè ja ha començat a entendre'm, oi?»). Aquella nit de la seva mort, Maragall s'hauria deixat redimir de gust per la Ben Plantada.²⁹

ANTONI COMAS

Universitat de Barcelona.
Soçietat Catalana d'Estudis Històrics.

28. Vegeu nota 11.

29. Una vegada redactat aquest article i a punt ja per a la impremta, ha aparegut un treball molt interessant d'Enric Jardí, *Maragall i Ors. Dos temperaments. Dues generacions* («Serra d'Or», 2.ª època, any VI, núm. 8, agost de 1964), que tracta del mateix tema, però d'una manera més àmplia.